नृमिथुन न० ६त०। मनुष्यस्य स्त्रीपुरुषयुग्मे। "मत्स्यौ घटी नृमिथुनं सगदं सवीणम्" बृहज्जा० मिथुनराशिस्वरूपोक्तौ। नृयुग्मादयोऽप्यत्र। "उच्चं नृयुग्मं घटभं त्रिकोणम्" ज्योति०त०।

नृमेध पु० ना मिध्यतेऽत्र मिध–आधारे घञ्। पुरुषमेधे १यज्ञभेदे। तद्विधिः यजु० ३०अ० दृश्यः। २ऋषिभेदे "नृमेधं प्रजयासृजत्सम्" ऋ० १० ८० १३ "नृमेधमेतन्नामानमृषिम्" भा०।

नृम्ण न० नृभिर्म्नायतेऽभ्यस्यते उपार्जयितुम् म्ना–घञर्थे–क "छन्दस्यृदवग्रहात्" पा० णत्वम्। धने निघण्टुः। "अस्मभ्यं नृम्णमाभरास्मभ्यं नृमणस्यसे" ऋ० ५।३८४। नृम्णं धनम्। नृमणस्यसे धनमिच्छसि" भा० नमणस्+क्यच्।

नृयज्ञ पु० नुर्नरार्थो यज्ञः। प्रत्यहं गृहस्थकर्त्तव्यपञ्चयज्ञान्तर्गते अतिथिपूजनरूपे यज्ञे "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्। पञ्चैतान् यो महायज्ञान् न हापयति शक्तितः" "ऋषियज्ञं देवयज्ञं भूतयज्ञञ्च सर्वदा। नृयज्ञं पितृयज्ञञ्च यथाशक्ति न हापयेत्" इति च मनुः।

नृवत् त्रि० ना–परिचारकादिरस्त्यस्य मतुप् वेदे मय्य वः लोके तु न वः नृमदित्येव। परिचारकनरयुक्ते "भरद्वाजे नृवत इन्द्र! सूरीन् दिवि" ऋ० ६ १७ १४

नृवराह पु० ना चासौ वराहश्च। अंशाभ्यां मनुष्यवराहाकृतौ भगवदवतारभेदे "दैत्यस्ततोऽसौ नृवराहमाहवे निपातयामास रुषा ज्वलन्तीम्। शक्तिं यथा विद्युतमाशु कुञ्जे प्रवर्षमाणोऽपि गिरिं सुमेघः। स हन्यमानो गदयाऽप्रमेयः प्रोवाच दैत्यं नृवराहमूर्त्तिः। प्रजापतेः सेतुमिमं निहत्य व्रजेच्च कः स्वस्ति यथा सुरेन्द्र!" अग्निपु०। "नृवराहस्य वसतिर्महर्लोके प्रतिष्ठिता। नृसिंहस्य तथा प्रोक्ता जनलोके महात्मनः"। सएव बलेर्द्वारी यथा "शौकरं रूपमास्थाय द्वार्यस्य च दुरात्मनः। भविष्यामि न सन्देहो व्रज शक्र! त्वरान्वितः" पाद्मे सृष्टिखण्डे २८अ०।

नृवाहन पु० ना वाहनमस्य। १नरवाहने कुवेरे नुर्नेतुर्वाहनम् "छन्दस्यृदवग्रहात्" पा० वेदे णत्वम्। २नेतुर्वाहने "अर्वाञ्चमद्य यय्यं नृवाहणम्" ऋ० २ ३७ ५

नृवाहस् पु० नॄन् वहति वह–वेदे असुन् णिच्च। मनुष्यवाहके "शोणा धृष्णू नृवाहसा" ऋ० १ ६ २

नृशंस त्रि० नॄन् शंसति शन्सु–हिंसायाम् अण्। १घातुके क्रूरे अमरः २परद्रोहिणि च "भगो नृशंस! उर्वन्तरिक्षम्" ऋ० ०।५।१५ "इतरेषु (विवाहेषु) तु शिष्टेषु नृशंसानृतवादिनम्" मनुः।

नृशृङ्ग न० नुः शृङ्गम्। अलीकपदार्थे नरस्य शृङ्गाभावात् अयोग्यत्वेऽपि अलीकत्वविवक्षायामस्य साधुत्वम् "नासदुदुत्पादो नृशृङ्गवत्" सां०सू० "नरशृङ्गतुल्यस्यासत उत्पादो न सम्भवतीति" प्र०भा०।

नृषद् पु० नरि पुरुषे अन्तर्यामितया सीदति सद–क्विप् वेदे षत्वम्। १परमात्मनि २कण्वर्षेः पितरि ऋषिभेदे "उत कण्वं नृषदः पुत्रमाहुः" ऋ०१०।३१।११ ३मनुष्यस्थायिनि च "ध्रुवसदं त्वा नृषदं मनःसदम्" यजु०९।२।

नृषदन न० नरः नेतारः ऋत्विजः तेषाम् सदनम् वेदे षत्वम्। यज्ञगृहे "समृतौ रण्वा नरो नृषदने" ऋ० ५ ७ २ "नृषदने यागगृहे" भा०।

नृसिंह पु० ना चासौ सिंहश्च। अंशाभ्यां मनुष्यसिंहाकृतियुक्ते १भगवतोऽवतारभेदे "सिंहस्य कृत्वा वदनं मुरारिः सदा करालञ्च सुरक्तनेत्रम्। अर्द्धं वपुर्वै मनुजस्य कृत्वा ययौ सभां दैत्यपतेः पुरस्तात्" अग्निपु०। २रतिबन्धभेदे तस्य लक्षणं यथा "पादौ संपीड्य योनौ च हठाल्लिङ्गप्रवेशनम्। हस्तयोर्वेष्टयेद्गात्रं बन्धो नृसिंहसंज्ञकः" रतिम०। ना सिंह इव उपमितसमासः। ३पुरुषश्रेष्ठे च

नृसिंहचतुर्दशी स्त्री नृसिंहस्याविर्भावदिनं चतुर्दशी शा० त०। वैशाखशुक्लचतुर्दश्याम्। आगमे "वैशाखे शुक्लपक्षे च चतुर्दश्यां महातिथौ। सायं प्रह्लादधिक्कारमसहिष्णुः परोहरिः। सद्यः कटकटाशब्दविस्मापितसभाजनः। लीलया स्तम्भगर्भान्तादुद्भूतः शब्दभीषणः। नृहरेरवतारात्तां यत्नतः समुपोषयेत्। महापुण्यतमायाञ्च सायं विष्णुं प्रपूजयेत्"। बृहन्नारसिंहे "वैशाखशुक्लपक्षस्य चतुर्दश्यां समाचरेत्। मज्जन्मसम्भवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनम्" किञ्च "स्वातीनक्षत्रयोगे तु शनिवारे हि मद्व्रतम्। सिद्धियोगस्य योगे च लभ्यते दैवयोगतः। सर्वैरेतैस्तु संयुक्तैर्हत्याकोटिविनाशनम्। केवलञ्च प्रकर्त्तव्यं मद्दिनं फलकाङ्क्षिभिः। वैष्णवैर्न तु कर्त्तव्या स्मरविद्धा चतुर्दशी"। तत्र व्रतनित्यत्वादि बृहन्नरसिंहपुराणे "वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मम सन्तुष्टिकारणम्। महागुह्यमिदं श्रेष्ठं मानवैर्भवभीरुभिः" किञ्च "विज्ञाय मद्दिनं यस्तु लङ्घयेत् स तु पापभाक्। एवं ज्ञात्वा प्रक-